

Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη

Επετειακός τόμος

Θεσσαλονίκη 2009

Περιεχόμενα

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜ - ΒΕΛΕΝΗ

Αγροικίες στη Μακεδονία: οι απαρχές της «φεουδαρχίας»;

1

Farmhouses in Macedonia: the beginnings of “feudalism”?

POLYXENI ADAM - VELENI

ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΑΛΛΑΜΑΝΗ, ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΥΚΟΥΒΟΥ, ΕΙΡΗΝΗ ΨΑΡΡΑ

Μιέζα, πόλη Ημαθίας

17

Mieza, city in Imathia

VICTORIA ALLAMANI, ANGELIKI KOUKOUVOU, IRENE PSARRA

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΣΛΑΝΗΣ

Άγιος Μάμας Νέας Ολύνθου (Προϊστορική Όλυνθος).

Ένας περιφερειακός οικισμός του μεσοελλαδικού κόσμου – Τα δεδομένα της μινυακής κεραμικής

31

*Aghios Mamas, Neas Olynthou, (Prehistoric Olynth) a peripheral settlement
in the Middle Helladic world: the data from Minyan ware*

IOANNIS ASLANIS

ΣΟΦΙΑ ΑΣΟΥΧΙΔΟΥ

Κριαρίτσι Συκιάς νομού Χαλκιδικής 1996-2000.

Συνολική παρουσίαση των αρχαιολογικών ερευνών και των αποτελεσμάτων τους

41

Kriaritsi Sykias, Chalcidice 1996-2000: comprehensive presentation of excavation results

SOPHIA ASOUCHIDOU

FRANCINE BLONDÉ, ARTHUR MULLER, DOMINIQUE MULLIEZ

Θάσος – Ανθρώπινοι και περιβαλλοντικοί παράμετροι της πολεοδομικής δυναμικής

51

Thasos: people and environmental parameters in city-planning

FRANCINE BLONDÉ, ARTHUR MULLER, DOMINIQUE MULLIEZ

ΣΤΕΛΛΑ ΔΡΟΥΓΟΥ

Βεργίνα: οι τάφοι Heuzey

63

Vergina: the “Heuzey” tombs

STELLA DROUGOU

ΣΤΕΛΛΑ ΔΡΟΥΓΟΥ, ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΚΑΛΛΙΝΗ, ΛΥΔΙΑ ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗ <i>Η ανασκαφή της αρχαίας ακρόπολης στο Καστρί Πολυνηρίου (Δήμος Θ. Ζιάκας) του νομού Γρεβενών</i>	75
<hr/>	
<i>Excavation of the ancient acropolis at Kastri Polyneriou (Municipality of Th. Ziakas), Prefecture of Grevena</i> STELLA DROUGOU, CHRYSANTHI KALLINI, LYDIA TRAKATELLI	
BERNHARD HÄNSEL <i>Das Ende der Tellsiedlungen aus der Sicht eines Ausgräbers</i>	83
<hr/>	
<i>The end of mound settlements from the standpoint of an excavator</i> BERNHARD HÄNSEL	
ΔΕΣΠΙΝΑ ΙΓΝΑΤΙΑΔΟΥ, ΙΩΑΝΝΗΣ-ΧΙΟΥ ΣΕΙΡΑΔΑΚΗΣ <i>Ηλιακό παρατηρητήριο στην τοιχογραφία του κυνηγιού στη Βεργίνα</i>	95
<hr/>	
<i>A solar observatory in the lion-hunt painting at Vergina</i> DESPINA IGNATIADOU, JOHN HUGH SEIRADAKIS	
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΡΑΜΗΤΡΟΥ-ΜΕΝΤΕΣΙΔΗ <i>Αιανή και νομός Κοζάνης: δέκα χρόνια έρευνας</i>	105
<hr/>	
<i>Aiani and the Prefecture of Kozani: ten years of research</i> GEORGIA KARAMITROU-MENTESIDI	
† ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ ΚΑΡΥΔΑΣ <i>Παλαιοχριστιανικές οικίες με τρικλίνιο στη Θεσσαλονίκη – μέρος II: δέκα χρόνια μετά</i>	127
<hr/>	
<i>Early Christian houses with triclinium in Thessaloniki – Part II: ten years after</i> † NARKISSOS KARYDAS	
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΤΤΑΡΙΔΗ <i>Η νεκρόπολη των Αιγών στα αρχαϊκά χρόνια και οι βασιλικές ταφικές συστάδες</i>	143
<hr/>	
<i>The necropolis of Aigai during the Archaic Period and the clusters of royal tombs</i> AGGELIKI KOTTARIDI	
TONY KOZELJ, MANUELA WURCH-KOZELJ <i>Η μελέτη των λατομείων μαρμάρου της Θάσου τις τελευταίες δεκαετίες</i>	155
<hr/>	
<i>The study of Thasos marble quarries during the last decades</i> TONY KOZELJ, MANUELA WURCH-KOZELJ	
ΜΑΡΙΑ ΛΙΛΙΜΠΑΚΗ-ΑΚΑΜΑΤΗ <i>Το αρχαιολογικό έργο στην Πέλλα, 1987-2007</i>	169
<hr/>	
<i>Archaeological work at Pella, 1987-2007</i> MARIA LILIBAKI-AKAMATI	

JEAN-JACQUES MAFFRE	
<i>Trente ans de recherches sur la céramique attique trouvée à Thasos par l'École française d'Athènes depuis 1956</i>	185
<hr/>	
30 χρόνια έρευνας στην αττική κεραμική από τις ανασκαφές της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών στη Θάσο JEAN-JACQUES MAFFRE	
EΥΤΕΡΠΗ ΜΑΡΚΗ	
<i>Οι σωστικές ανασκαφές, κύριος παράγων διαμόρφωσης της εικόνας της βυζαντινής Θεσσαλονίκης</i>	205
<hr/>	
<i>Rescue excavations as the chief factor in forming our image of Byzantine Thessaloniki</i> EUTERPE MARKI	
ΒΑΣΩ ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ - ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ	
<i>Άφυτις 1997-2006</i>	221
<hr/>	
<i>Aphytis 1997-2006</i> VASSO MISSAILIDOU-DESPOTIDOU	
ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ ΜΠΙΛΟΥΚΑ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΡΑΙΚΟΣ	
<i>Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής: η πρόσφατη σωστική ανασκαφική έρευνα (1999-2005) στην Ερετριακή αποικία των Δικαιοπολιτών στον Θερμαίο Κόλπο</i>	239
<hr/>	
<i>Nea Kallikrateia, Chalcidice: recent rescue excavations (1999-2005) in the Eretrian colony of the Dikaiopolites on the Thermaic Gulf</i> ARTEMISIA BILOUKA, IOANNIS GRAEKOS	
ΣΤΡΑΤΟΣ ΝΑΝΟΓΛΟΥ, ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΠΑ	
<i>Η αναπαράσταση της ανθρώπινης μορφής στον νεολιθικό οικισμό του Μακρύγιαλου Πιερίας</i>	249
<hr/>	
<i>Representation of the human form in the Neolithic settlement of Makrygialos, Pieria</i> STRATOS NANOGLOU, MARIA PAPPA	
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ	
<i>Δίον - Ιστορικά και λατρευτικά</i>	261
<hr/>	
<i>Dion - On history and worship</i> DIMITRIOS PANDERMALIS	
ANNA ΠΑΝΤΗ	
<i>Λαξευτές κατασκευές από τις ανασκαφές της 16ης ΕΠΚΑ στο Καραμπουρνάκι</i>	273
<hr/>	
<i>Rock-cut constructions from the excavations of the 16th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities at Karabournaki</i> ANNA PANTI	

ΣΕΜΕΛΗ ΠΙΝΓΙΑΤΟΓΛΟΥ	
<i>Δίον: τα ιερά της Δήμητρος και του Ασκληπιού. Οι ανασκαφές των τελευταίων είκοσι χρόνων</i>	285
<hr/>	
<i>Dion: The sanctuaries of Demeter and Asclepius: excavations during the past twenty years</i>	
SEMELI PINGIATOGLOU	
ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΣΑΑΤΣΟΓΛΟΥ-ΠΑΛΙΑΔΕΛΗ	
<i>Βεργίνα 1977/87-2006</i>	295
<hr/>	
<i>Vergina 1977/87-2006</i>	
CHRYSSOULA SAATSOGLOU-PALIADELI	
ΘΩΜΗ ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ	
<i>Η αρχαιολογική έρευνα στο Κιλκίς</i>	307
<hr/>	
<i>The archaeological research at Kilkis</i>	
THOMI SAVVOPOULOU	
ΚΩΣΤΑΣ ΣΙΣΜΑΝΙΔΗΣ	
<i>Η μέχρι τώρα ανασκαφική έρευνα στα αρχαία Καλίνδοια</i>	317
<hr/>	
<i>Excavations at ancient Kalindoia to the present</i>	
KOSTAS SISMANIDIS	
ΕΥΔΟΚΙΑ ΣΚΑΡΛΑΤΙΔΟΥ	
<i>Το νεκροταφείο της Θέρμης (πρώην Σέδες) Θεσσαλονίκης: 20 χρόνια έρευνας</i>	329
<hr/>	
<i>The Cemetery of Thermi (formerly Sedes), Thessaloniki: 20 years of excavation</i>	
EUDOKIA SKARLATIDOU	
ΚΩΣΤΑΣ ΣΟΥΕΡΕΦ	
<i>Τούμπα Θεσσαλονίκης: ανασκαφές στην τράπεζα και το αρχαίο νεκροταφείο</i>	345
<hr/>	
<i>Toumba, Thessaloniki: excavations on the trapeza and in the ancient cemetery</i>	
KOSTAS SOUEREΦ	
ΚΩΣΤΑΣ ΣΟΥΕΡΕΦ	
<i>Σουρωτή νομού Θεσσαλονίκης: ανασκαφές στο αρχαίο νεκροταφείο</i>	359
<hr/>	
<i>Souroti, Prefecture of Thessaloniki: excavations in the ancient cemetery</i>	
KOSTAS SOUEREΦ	
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ - ΚΩΣΤΑΣ ΦΙΛΗΣ	
<i>Η Λητή από την προϊστορία μέχρι την ύστερη αρχαιότητα</i>	369
<hr/>	
<i>Lete from the Prehistoric period to Late Antiquity</i>	
KATERINA TZANAVARI, KOSTAS FILIS	

ΜΙΧΑΛΗΣ ΤΙΒΕΡΙΟΣ	
<i>Η πανεπιστημιακή ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης</i>	385
<i>Karabournaki: University of Thessaloniki excavations</i>	
MICHALIS TIVERIOS	
ΜΙΧΑΛΗΣ ΤΙΒΕΡΙΟΣ	
<i>Η «διπλή τράπεζα Αγκιάλου»</i>	397
<i>The double trapeza at Anchialos</i>	
MICHALIS TIVERIOS	
ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΤΣΑΤΣΟΠΟΥΛΟΥ	
<i>Μεσημβρία - Ζώνη: η συμβολή της αρχαιολογικής έρευνας στην αναζήτηση της ταυτότητας των αποικιών της Σαμοθράκης</i>	409
<i>Mesemvria - Zone: the contribution of archaeological research in the quest for the identification of the Samothracian colonies</i>	
POLYXENI TSATSOPOULOU	
ΕΛΙΣΑΒΕΤ - ΜΠΕΤΤΙΝΑ ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ, ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	
<i>Νέα στοιχεία για την ιστορική τοπογραφία της χερσονήσου της Κασσάνδρας (Χαλκιδικής)</i>	421
<i>New evidence on the historical topography of Cassandra (Chalcidice)</i>	
ELISAVET BETTINA TSIGARIDA, ELENI PAPADIMITRIOU	
ΜΑΡΙΑ ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ	
<i>Ανασκαφικές έρευνες στον Φοίνικα Ν. Θεσσαλονίκης, 1987-2006 – Μια εικοσαετία ανατροπών</i>	435
<i>Excavations in Finikas, Thessaloniki, 1987-2006 – Twenty years of surprising discoveries</i>	
MARIA TSIMBIDOU-AVLONITI	
ΑΡΕΤΗ ΧΟΝΔΡΟΓΙΑΝΝΗ - ΜΕΤΟΚΗ	
<i>Αλιάκμων 1985-2005: η αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή της τεχνητής λίμνης Πολυφύτου (κοιλάδα μέσου ρου του Αλιάκμονα), αποτελέσματα και προοπτικές</i>	449
<i>Haliakmon 1985-2005: archaeological research in the area of the artificial lake of Polyfytos (the valley around the middle of the Haliakmon river), results and perspectives</i>	
ARETI HONDROYANNI-METOKI	
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ	
<i>Αρχαία Έδεσσα: η εξωαστική χρήση του χώρου</i>	463
<i>Ancient Edessa: The extra-urban use of space</i>	
ANASTASIA CHRYSOSTOMOU	
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ - ΠΑΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ	
<i>Τα νεκροταφεία του αρχαίου οικισμού στο Αρχοντικό Πέλλας</i>	477
<i>The cemeteries of the ancient settlement of Archontiko, Pella</i>	
ANASTASIA CHRYSOSTOMOU, PAVLOS CHRYSOSTOMOU	

Η νεκρόπολη των Αιγών στα αρχαϊκά χρόνια και οι βασιλικές ταφικές συστάδες

Αγγελική Κοτταρίδη

Οι σωστικές ανασκαφές των τελευταίων χρόνων σε οικόπεδα στα ανατολικά του σύγχρονου οικισμού της Βεργίνας μας οδήγησαν, όπως είχαμε προβλέψει, στην καρδιά της νεκρόπολης των Αιγών των αρχαϊκών χρόνων που, επιβεβαιώνοντας την υπόθεσή μας για το μοντέλο επέκτασης¹ του νεκροταφείου στον χώρο και τον χρόνο, βρίσκεται στα νοτιοδυτικά του νεκροταφείου των τύμβων², 250 περίπου μέτρα από την περιοχή των βασιλικών τάφων της Μεγάλης Τούμπας (βασιλική συστάδα Α).

Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι η φαινομενική απουσία ευρημάτων των πρώιμων αρχαϊκών χρόνων, που κάποιοι³ θεώρησαν αντεπιχείρημα για την ταύτιση της αρχαίας πόλης, αποτελούσε κενό της έρευνας και όχι κενό της ιστορίας, ενώ το πλήθος, η μορφή, η οργάνωση και τα κτερίσματα των τάφων, που χρονολογούνται από τις αρχές του 6^{ου} μέχρι τις αρχές 5^{ου} προχριστιανικού αιώνα, οδηγούν σε μια σειρά από ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις σχετικές με την οργάνωση της νεκρόπολης και με τα ταφικά έθιμα, αλλά και με την κατάσταση στην ίδια την πόλη των Αιγών στα κρίσιμα χρόνια της εδραίωσης του βασιλείου στη μακεδονική λεκάνη. Παράλληλα, τα νέα αυτά ευρήματα καταδεικνύουν την ιδιαιτερότητα των δύο ταφικών συστάδων, τις οποίες από τη στιγμή της αποκάλυψής τους τις αναγνωρίσαμε ως τόπους ταφής εξεχόντων και τις συσχετίσαμε με τη βασιλική οικογένεια των Τημενιδών, της συστάδας «των βασιλισσών» (βασιλική συστάδα Β) και της «συστάδας του Δημαρχείου»⁴ (βασιλική συ-

στάδα Γ), και αποδεικνύουν τις αρχικές υποθέσεις μας.

Στις αρχές του 6^{ου} προχριστιανικού αιώνα, στον κενό χώρο, σε απόσταση περίπου 200 μ. προς τα νοτιοδυτικά του ήδη υφιστάμενου νεκροταφείου των τύμβων της πρώιμης εποχής του σιδήρου, εμφανίζονται οι πρώτες ταφές που θα αποτελέσουν τον πυρήνα της νεκρόπολης των ιστορικών χρόνων (Εικ. 1). Σιγά-σιγά οι ταφές πυκνώνουν και σε ολόκληρο τον 6^ο και ως τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. απλώνονται γύρω από τον κεντρικό πυρήνα, γεμίζοντας τον ελεύθερο χώρο προς τα ανατολικά και τα βόρεια, αλλά και προς τα δυτικά και τα νότια. Η εξέλιξη αυτή συνεχίζεται και στον 4^ο αιώνα, όμως τώρα, επειδή οι τάφοι έχουν πια πλησιάσει επικίνδυνα προς το ρέμα⁵, που αποτελούσε το όριο της νεκρόπολης προς τα νοτιοανατολικά, προς το μέρος δηλαδή του άστεως των

1-11, της ίδιας, «The Lady of Aigai», στο Alexander the Great, Treasures from an epic Era of Hellenism (2004) 139-148, και τελευταία της ίδιας Couleur et sens: l'emploi de la couleur dans la tombe de la reine Eurydice, στη σειρά Μελετήματα 45, Rois, Cites, Necropoles. Institutions, Rites et monuments en Macedoine (2006) 155-168 με βιβλ. επίσης ΑΕΜΘ 18, 2004, 527-542.

Γενικά για την νεκρόπολη των Αιγών, βλ. της ίδιας, ΑΕΜΘ 10Α, 1996, 79-92, ΑΕΜΘ 11, 1997, 129-137, ΑΕΜΘ 12, 1998, 405-412, ΑΕΜΘ 14, 2000, 527, 536. Για τη συστάδα του Δημαρχείου, βλ. Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 14, 2000, 530, της ίδιας, «Βασιλικές πυρές στη Νεκρόπολη των Αιγών», Αρχαία Μακεδονία VI, 1996, 631-642, «Macedonian Burial Customs and the Funeral of Alexander the Great», Αλέξανδρος ο Μέγας από τη Μακεδονία στην Οικουμένη, Πρακτικά Συμποσίου Βέροια 27-31/5/1998, 113-120, «Το έθιμο της καύσης και οι Μακεδόνες», Καύσεις στην Ελλάδα από την εποχή του χαλκού ως την πρώιμη εποχή του σιδήρου, Πρακτικά Συμποσίου Ρόδος 29/ 4-2/5/1999 (2001) 359-371, της ίδιας, Discovering Aigai, the old Macedonian capital, Excavating Classical Culture, 75-82, Πρβλ. επίσης Cicero, de Legibus II 26.64.

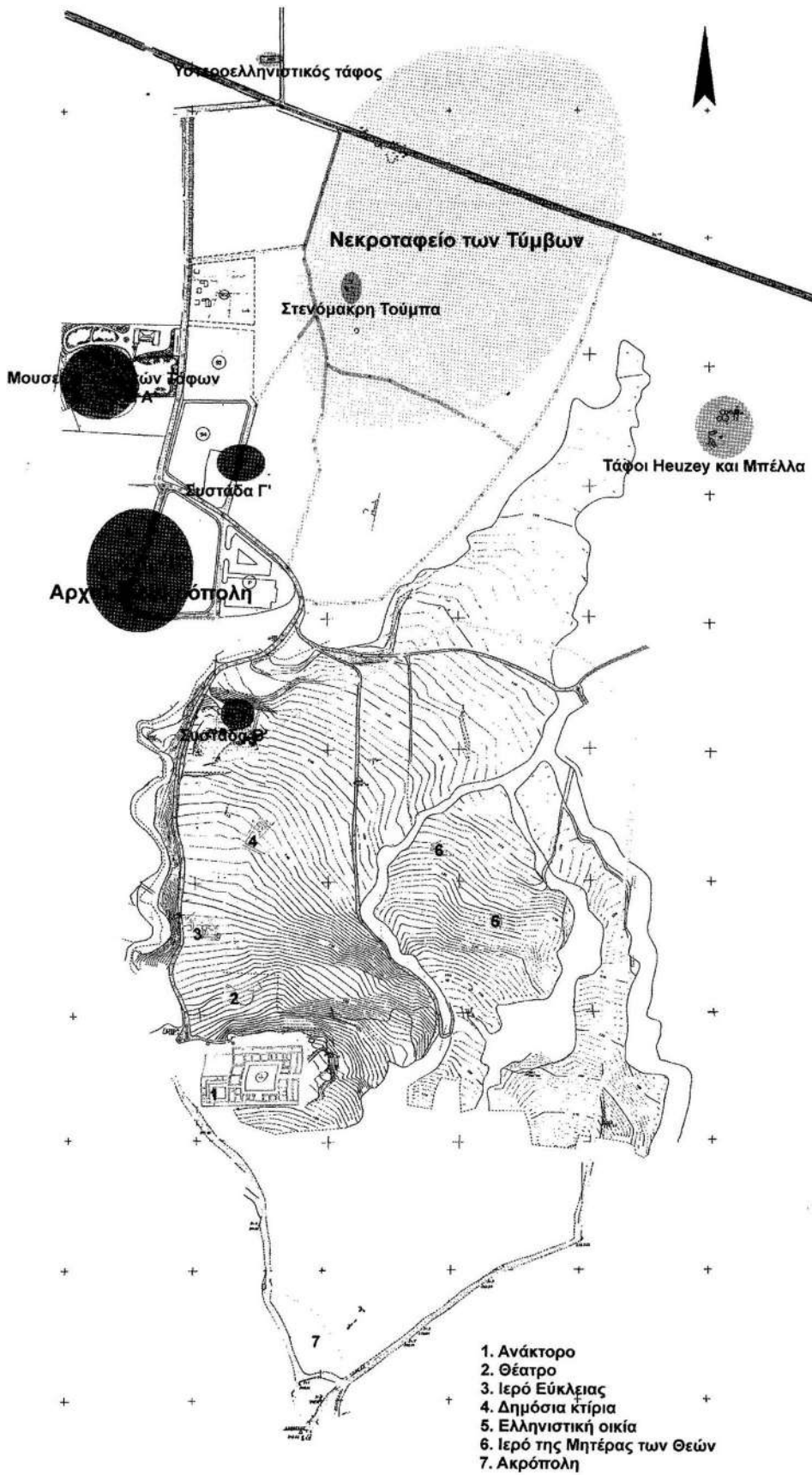
5. Το σημερινό ρέμα της «Παλιοπαναγιάς», η κοίτη του οποίου μάλλον έχει μετακινηθεί λίγο προς τα ανατολικά και γενικά φαίνεται πως αποτελούσε έναν παράγοντα αστάθειας στο συγκεκριμένο σημείο που βρίσκεται στη θέση του σημερινού κεντρικού χώρου στάθμευσης της Βεργίνας.

1. Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 10Α, 1996, 79 κ.ε.

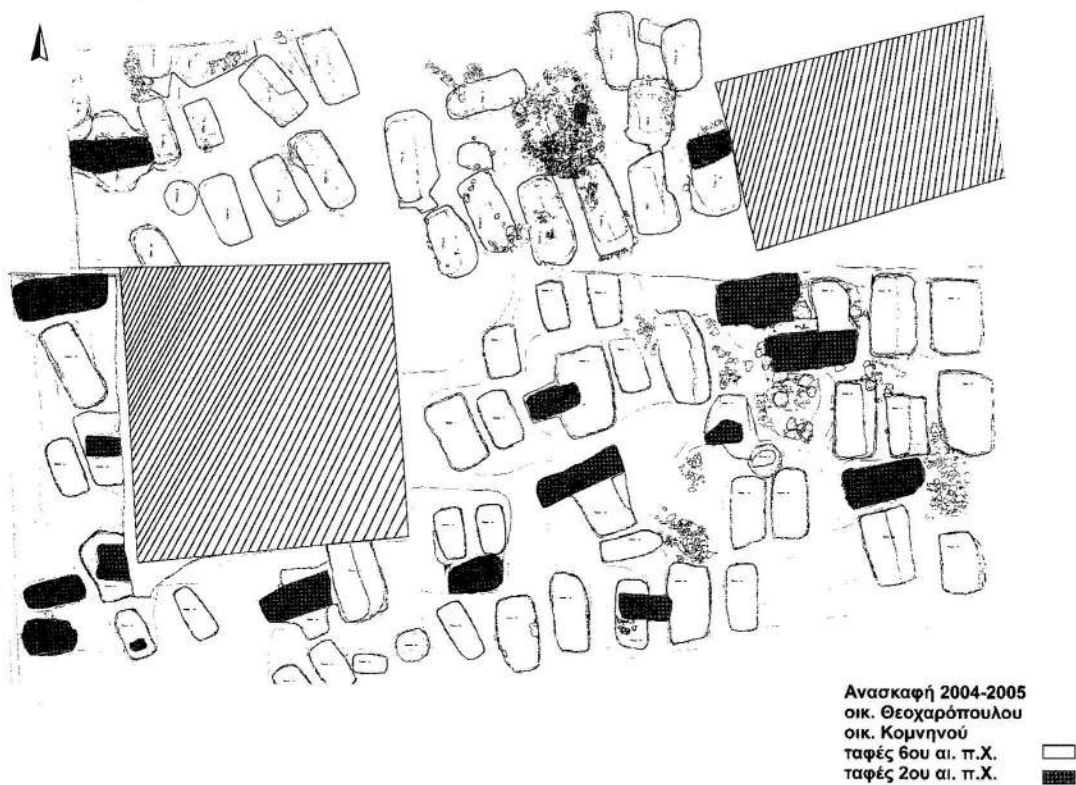
2. Στα δύο όμορα οικόπεδα, Β. Θεοχαρόπουλου και Κ. Κομνηνού, που ανασκάσαμε τα τελευταία χρόνια μαζί με την συνάδελφο Ε. Κοντογυλιδίου.

3. Π. Φάκλαρης, ΑJA 98, 1994, 609-16.

4. Για τη συστάδα των βασιλισσών, βλ. Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 3, 1989,

Σχ. Ι. Η πόλη και τα νεκροταφεία των Αιγών.

Σχ. 2. Αρχαϊκή νεκρόπολη των Αιγών, οικ. Κομνηνού και Θεοχαρόπουλου

Αιγών, η κυρίαρχη τάση επέκτασης οδηγεί προς τα βορειοδυτικά, όπου το 336 π.Χ. θα χτιστεί και ο τάφος του Φιλίππου Β'.

Στα πρώιμα ελληνιστικά χρόνια ο χώρος ανάμεσα στο ρέμα της «Παλιοπαναγιάς», την ταφική συστάδα του Φιλίππου Β' και το παλιό «νεκροταφείο των τύμβων» έχει πια γεμίσει ασφυκτικά με τάφους. Έτσι τον 3^ο αιώνα⁶ εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, η περιοχή αυτή δεν χρησιμοποιείται για νέες ταφές. Τον 2^ο προχριστιανικό αιώνα, μετά την κατάλυση της παλιάς ιεραρχίας που θα ακολουθήσει την κατάκτηση του βασιλείου από τους Ρωμαίους, το 168 π.Χ., οι τάφοι θα αρχίσουν και πάλι να πυκνώνουν εδώ, διαταράσσοντας μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις τα παλιότερα μνήματα, αρκετά από τα οποία, όπως φαίνεται, δεν «σημαίνονταν» πια και δεν ήταν αναγνωρίσιμη η θέση τους (Σχ. 1).

Μέχρι τώρα ερευνήθηκαν περισσότεροι από 80 τάφοι της αρχαϊκής νεκρόπολης, οι 60 από τους

οποίους βρίσκονται στο κέντρο της και συγκεντρώνονται σε μια έκταση που πλησιάζει το μισό στρέμμα. Όλοι είναι απλοί, αρκετά ευρύχωροι λάκκοι, το μέγεθος των οποίων ποικίλει ανάλογα με την ηλικία και τον πλούτο του κατόχου τους. Στους μεγαλύτερους υπάρχει σκαλοπάτι κατά μήκος της ανατολικής πλευράς. Εκτός από δύο, που όπως φαίνεται φιλοξενούσαν παιδιά, όλοι οι υπόλοιποι είναι προσανατολισμένοι κατά τον άξονα βορρά-νότου και οι νεκροί ήταν όλοι, ανεξάρτητα από το φύλο τους, ξαπλωμένοι με το κεφάλι προς τον νότο. Τοποθετημένοι ο ένας δίπλα στον άλλο, οι τάφοι σχηματίζουν μικρές, πυκνές συστάδες που πιθανότατα ανήκαν σε οικογένειες. Οι συστάδες εξαπλώνονται στον χώρο σχηματίζοντας μακριές, περίπου παράλληλες γραμμές που ακολουθούν τον άξονα ανατολής-δύσης, γεγονός που φανερώνει μια ευρύτερη οργάνωση του νεκροταφείου και ενδεχομένως μας επιτρέψει να ανιχνεύσουμε την κατεύθυνση κάποιων βασικών δρόμων (Σχ. 2).

Είναι χαρακτηριστικό ότι στις μικρές οικογενειακές συστάδες που φαίνονται να διαρκούν για μια ή σπάνια δύο γενιές ενταφιάζονται άντρες, γυναίκες και

6. Την εποχή αυτή παρατηρείται έντονη επανάχρηση του χώρου του νεκροταφείου των τύμβων της ΠΕΣ και επέκταση της νεκρόπολης προς τα βορειοανατολικά του (τύμβοι Ηεζευ, Μπέλλα, Παλατισίων).

Εικ. 1. Αρχαϊκή νεκρόπολη των Αιγών, οικ. Κορνηνού. Γενική άποψη, όπου διακρίνονται μη ανασκαμμένοι και ανασκαμμένοι ταφικοί λάκκοι.

παιδιά, μολονότι τα τελευταία αποτελούν μια απροσδόκητα μικρή μειοψηφία. Ελάχιστα ή ανύπαρκτα, τα σκελετικά κατάλοιπα δεν μας επιτρέπουν να προχωρήσουμε σε ανθρωπολογικά συμπεράσματα, ωστόσο, το είδος των κτερισμάτων και το μέγεθος των λάκκων μας βοηθούν, στις περισσότερες περιπτώσεις, να ταυτίσουμε με σχετική ασφάλεια το φύλο των νεκρών και να διακρίνουμε τα παιδιά από τους ενήλικες.

Η έντονη χρήση του χώρου στα τελευταία χρόνια έχει εξαφανίσει τα όποια υπολείμματα της υπέργειας σήμανσης των τάφων, ωστόσο, τα λιγοστά ίχνη αργολιθοδομικών κατασκευών, που εντοπίστηκαν επάνω από το επίπεδο από όπου ξεκινούν οι ταφικοί λάκκοι, μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι και εδώ

υπήρχαν απλοί λίθيني περίβολοι που όριζαν μάλλον την περιφέρεια χαμηλών χωμάτινων τύμβων, όπως συμβαίνει στο νεκροταφείο της πρώιμης εποχής του σιδήρου, μια συνήθεια που στις Αιγές επιβιώνει ως τα υστεροελληνιστικά και τα ρωμαϊκά χρόνια⁷. Σε μερικούς διαταραγμένους τάφους στο ανατολικό άκρο της αρχαϊκής νεκρόπολης⁸ βρέθηκαν τεράστιοι αργόλιθοι πεσμένοι μέσα στους ταφικούς λάκκους. Δεν αποκλείεται οι λίθοι αυτοί, στημένοι επάνω στους χαμηλούς χωμάτινους τύμβους που διαταράχθηκαν από τη σύληση, να χρησίμευαν ως ανεικονισματικά

7. Α. Κοτταρίδη ΑΕΜΘ 12,1998, 409 κ.ε.

8. Οικόπεδο Χορμόβα, ανασκαφή 2000-2002.

Εικ. 2. Αρχαϊκή νεκρόπολη των Αιγών.
Τάφος Θεο II, ευρήματα κατά χώραν.

«σήματα». Εκτός από τα ίχνη των περιβόλων, ανάμεσα στις ταφικές συστάδες υπάρχουν και μικροί λιθωστροί από αργούς λίθους, πιθανότατα «έρμακες», ανάλογοι με αυτούς που βρέθηκαν και στο νεκροταφείο της Τζαμάλας⁹ και μαρτυρούνται και από τις πηγές, ωστόσο, πουθενά δεν βρέθηκε ούτε μια από τις χαρακτηριστικές λευκές ποταμίσιες κροκάλες που σχημάτιζαν σωρούς σημαίνοντας τη θέση των αρχαϊκών τάφων των βασιλικών ταφικών συστάδων¹⁰.

Μολονότι όλοι οι αρχαϊκοί τάφοι ήταν λακκοειδείς, δηλαδή, σε αντίθεση με τους κτιστούς κιβωτιό-

σχημους, κατασκευές αρκετά δύσκολο να τις εντοπίσει κανείς μέσα στο χώμα χωρίς συστηματική έρευνα, είναι διαταραγμένοι και συλημένοι σε ποσοστό που φτάνει το ενενήντα στα εκατό, φαινόμενο γενικά ασυνήθιστο, που, ωστόσο, όπως πολλές φορές έχουμε επισημάνει, στις Αιγές αποτελεί τον κανόνα για τις ταφές που χρονολογούνται από τα αρχαϊκά μέχρι και τα πρώιμα ελληνοιστικά χρόνια και πιθανότατα σχετίζεται με τη λεηλασία της νεκρόπολης από τους Γαλάτες του Πύρρου¹¹ (Εικ. 2, 3). Η διαρπαγή

9. Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 16, 2002, 407.

10. Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 10, 1996, 90.

11. Βλ. π.χ. Α. Κοτταρίδη, *Discovering Aigai, the old Macedonian capital, Excavating Classical Culture*, 79 και Πλουτάρχου Πύρρος 26.11-26.13.

Εικ. 3. Αρχαϊκή νεκρόπολη των Αιγών, τάφος Κομ Τ.27.

Εικ. 4. Αρχαϊκή νεκρόπολη των Αιγών, τάφος Κομ Τ.28.

συχνά περιορίζεται στην περιοχή του κεφαλιού και του στήθους των νεκρών¹², όπου, όπως φαίνεται, οι άρπαγες υπολόγιζαν να βρουν τα πολύτιμα γι' αυτούς μέταλλα αντικείμενα, όπλα και κοσμήματα, με αποτέλεσμα να βρίσκονται απείραχτα τα αγγεία που τοποθετούνταν στην περιοχή των ποδιών, ενώ, ακόμη και στις περιπτώσεις που έχει διαταραχτεί ολόκληρος ο τάφος, τα κομμάτια των αγγείων βρίσκονται πεσμένα μέσα στις επιχώσεις ή διάσπαρτα στη γύρω περιοχή. Υπάρχει, λοιπόν, μια πληθώρα ευρημάτων που με απροσδόκητα εντυπωσιακό τρόπο πλουτίζουν τα δεδομένα μας για τη ζωή και τα έθιμα των Μακεδόνων της αρχαϊκής εποχής, τις εμπορικές και τις πολιτισμικές ανταλλαγές τους με τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο, αλλά και για τη ντόπια παραγωγή τεχνουργημάτων κεραμικής και μεταλλοτεχνίας στο κέντρο του μακεδονικού βασιλείου.

Ακολουθώντας το έθιμο¹³ όλοι οι νεκροί παίρνουν μαζί τους ό,τι φορούν και ό,τι τους χαρακτηρίζει –τα ρούχα και τα στολίδια τους, οι άντρες και τα όπλα τους– και τα χαρακτηριστικά και απαραίτητα για τη νεκρική τελετουργία σκεύη –μυροδοχεία και εξάλειπτρα– και ακόμη ποτήρια και κανάτια για να σβήνουν την αιώνια δίψα στον Άδη που συχνά εμπλουτίζονται και με άλλα απαραίτητα για το σύμπλοιο σκεύη –κρατήρες και δίνους– ενώ, σε ορισμένες περιπτώσεις, δε λείπουν και αντικείμενα που σχετίζονται κυρίως με τις θρησκευτικές πίστες και τους κοινωνικούς συμβολισμούς –επιστόμια ελάσματα, ειδώλια, ομοιώματα αμαξιών.

Τα κοσμήματα που ξέφυγαν την προσοχή των τυμβωρύχων είναι λιγοστά, ωστόσο, ενδεικτικά. Ιδιαίτερα δημοφιλείς είναι οι λιτές διπλές περόνες, χάλκινες, ασημένιες ή σιδερένιες που χρησιμοποιούνταν από τους άνδρες αλλά, μερικές φορές, και από τις γυναίκες, καθώς και οι περόνες με το ανάγλυφο κεφάλι που θυμίζει σχηματοποιημένο μπουμπούκι. Υπάρχουν, επίσης, απλά χάλκινα βραχιόλια και περιδέραια με γυάλινες οφθαλμωτές ή κεχριμπαρένιες χάντρες. Σε μια ταφή του δεύτερου μισού του 6^{ου} αιώνα βρέθηκε ένα εντυπωσιακό περιδέραιο με βαριές χάλκινες, αμφικωνικές χάντρες που συνεχίζουν την παρά-

δοση της πρώιμης εποχής του σιδήρου, φανερώνοντας τον συντηρητισμό των ντόπιων εργαστηρίων. Τα ελάσματα από πολύτιμο μέταλλο, που διακοσμούσαν όπλα και ρούχα και παρά τη σύληση αφθονούν στις βασιλικές ταφικές συστάδες, εδώ είναι ανύπαρκτα με εξαίρεση ένα λεπτό, χρυσό και ένα ασημένιο επιστόμιο.

Λιγοστά είναι τα μέταλλα αγγεία, μια οινοχοϊσκη, μερικές μικρές εντελώς ακόσμητες χάλκινες λεκανίδες και αρκετές λιτές, χάλκινες, ομφαλωτές φιάλες, το τυπικό σκεύος των σπονδών, που βρίσκονται μεμονωμένες στους πιο πλούσιους τάφους (Εικ. 5), ενώ στις δύο ταφές, που, όπως φαίνεται από το μέγεθος των λάκκων και από τα υπόλοιπα κτερίσματα, ήταν οι σημαντικότερες της ομάδας, βρέθηκαν υπολείμματα μικρών δίτροχων αμαξιών από σιδερένια και χάλκινα ελάσματα, αντικείμενα με χαρακτηριστικό που προφανώς δήλωναν την κοινωνική θέση των νεκρών που ήταν και οι δύο άντρες. Μολονότι και οι δύο τάφοι ήταν διαταραγμένοι, το βαρύ ξίφος που συνόδευε τον έναν νεκρό και η κοπίς, το χαρακτηριστικό σπαθί των Μακεδόνων ιππέων, που συνόδευε τον άλλο, δείχνουν ότι πρόκειται για εξέχοντες πολεμιστές, πιθανότατα αριστοκράτες εταίρους. Μάλιστα στον έναν τάφο βρέθηκε σε εξαιρετική κατάσταση και το βαρύ χάλκινο κράνος του λεγόμενου «ιλλυρικού» τύπου (Εικ. 4). Τμήματα από ένα τρίτο σπαθί που βρέθηκε σε άλλον τάφο της ομάδας ενισχύουν αυτή την εντύπωση, ωστόσο, τα χαρακτηριστικά όπλα εξακολουθούν και εδώ να είναι τα ακόντια και τα δόρατα με τις σιδερένιες αιχμές και τα εγχειρίδια που αποτελούν γενικό κανόνα.

Εκ των ων ουκ άνευ για τη νεκρική τελετουργία τα μυροδοχεία βρίσκονται παντού: κατά κανόνα είναι κορινθιακοί αρύβαλλοι, υπάρχουν, ωστόσο, και μερικοί αμφορίσκοι, ένα - δύο μελανόμορφα κορινθιακά αλάβαστρα, λιγοστά πλαστικά μυροδοχεία με μορφές πουλιών ή ανθρώπων που επαναλαμβάνουν όπως και τα λιγοστά ειδώλια χαρακτηριστικούς τύπους της ανατολικής Ιωνίας (κυρίως της Σάμου), αλλά και πολύχρωμα μυροδοχεία από γυαλί που αποτελούν και τα πιο πολύτιμα δείγματα της ομάδας. Εξίσου απαραίτητα και τα εξάλειπτρα είναι κατά κανόνα εισαγμένα από την Κόρινθο, ενώ δε λείπουν και οι ντόπιες απομιμήσεις. Τα πλήρη σκεύη συμποσίου –ποτήρια, κανάτες, δοχεία ανάμειξης οίνου και νερού– είναι ιδιαίτερα άφθονα και καλής ποιότητας: βρέθηκαν αρκετές μικρές και μεγάλες κορινθιακές κοτύλες, λιγοστοί μελανόμορφοι σκύφοι από τα νησιά, ανάμεσά τους ένας ιδιαίτερα κομψός

12. Η επίγεια σήμανση των τάφων ήταν προφανώς ορατή την εποχή της σύλησης και η θέση των νεκρών γνωστή στους ιερόσυλους. Είναι ενδεικτικό ότι ασύλητες είναι κατά κανόνα οι ταφές που «κόβονται» από ελληνιστικούς τάφους, δηλαδή οι ταφές, των οποίων η σήμανση κατά πάσα πιθανότητα είχε χαθεί, αλλά και οι μικροί παιδικοί ταφικοί λάκκοι που ίσως δεν σημειούνταν ξεχωριστά μέσα στις οικογενειακές συστάδες με αποτέλεσμα να μην είναι εύκολα προσδιορίσιμη η θέση τους και να μη μπορούν να τους εντοπίσουν οι καταπατητές.

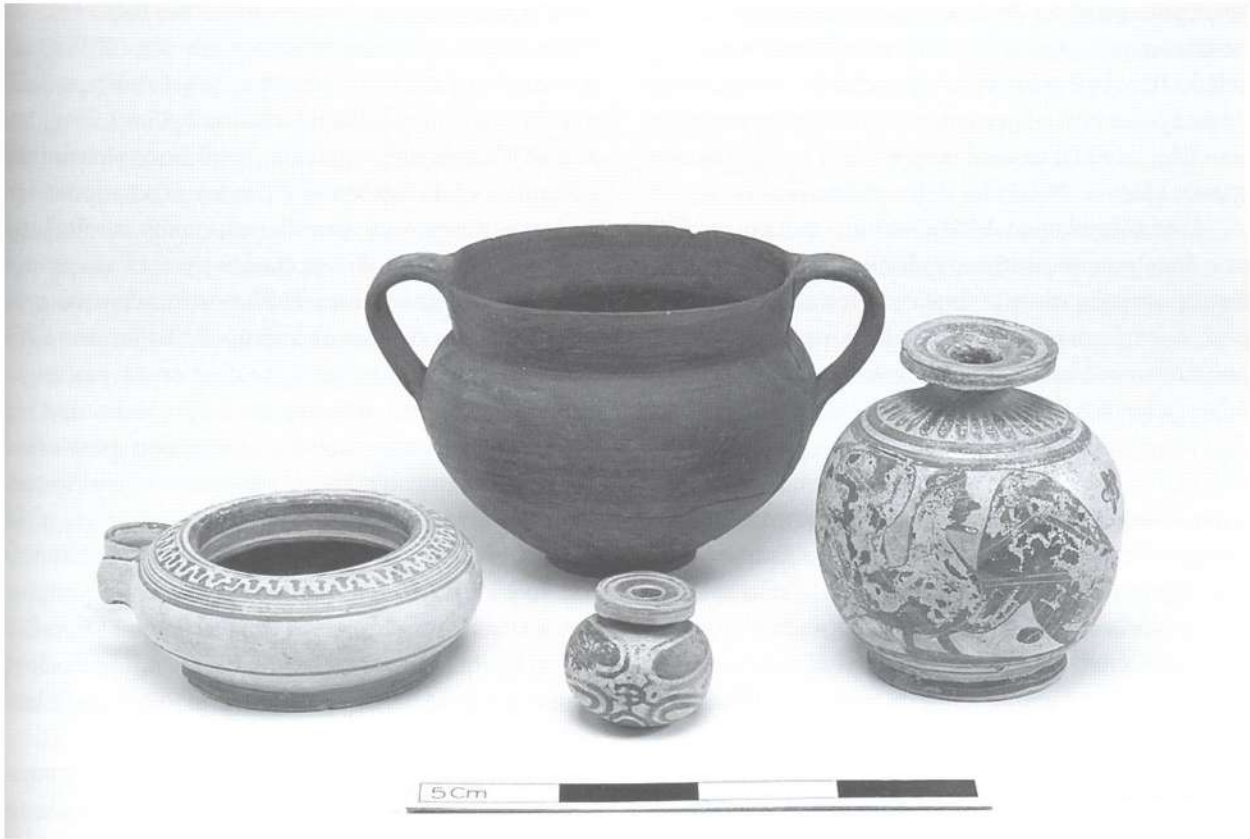
13. Βλ. Α. Κωτταρίδη ΑΕΜΘ 10, 1996 Α, 86 κ.ε.

Εικ. 5. Αρχαϊκή νεκρόπολη των Αιγών, εισαγμένη κεραμική.

Εικ. 6. Αρχαϊκή νεκρόπολη των Αιγών, αγγεία ντόπιων εργαστηρίων.

Εικ. 7 Ευρήματα αρχαϊκών χρόνων.

μάλλον από τη Χίο, άφθονες κύλικες, ανατολικοϊωνικές, αλλά και αττικές που γίνονται η πλειοψηφία ύστερα από τα μέσα του αιώνα, μερικές κορινθιακές οινόχοες και λιγοστοί εισαγμένοι κρατήρες (Εικ. 5).

Η ντόπια παραγωγή αντιπροσωπεύεται από τους χαρακτηριστικούς μεγάλους κανθάρους, τις κανθαροειδείς κοτύλες, τους μικρούς δίνους με τις πηνίοσχημες λαβές που αντιγράφουν με αρκετή πιστότητα μετάλλινους λέβητες, και τις παραδοσιακές μακεδονικές πρόχους, ενώ δεν λείπουν και οι απομιμήσεις κρατήρων. Τα σκεύη αυτά είναι κατασκευασμένα με φροντίδα στον τροχό και καλύπτονται με μαύρο, γκριζο, καστανό ή ωχροκάστανο γάνωμα (Εικ. 6). Όλα αυτά τα ευρήματα υποβάλλουν την εντύπωση ότι οι αρχαϊκοί χρόνοι είναι μια εποχή ιδιαίτερης ευπραγίας για τις Αιγές, και παρουσιάζουν στενή συνάφεια σε όλα τα επίπεδα με τα αντίστοιχα ευρήματα της ορεινής Μακεδονίδας (Εικ. 7), όπου κατά τα φαινόμενα βρισκόταν το αρχαίο κέντρο των Μακεδόνων, η Λεβαΐη¹⁴. Αντιστοιχία διαπιστώνεται και με τα αρ-

χαϊκά νεκροταφεία της Βέροιας¹⁵ και της Μιέζας¹⁶, μολονότι τα ευρήματα στις περιοχές αυτές είναι λιγότερο πλούσια, γεγονός που τεκμηριώνει έμπρακτα την άποψη πως στις Αιγές βρισκόταν το σημαντικότερο κέντρο στα όρια του μακεδονικού βασιλείου.

Με την έρευνα του αρχαϊκού τμήματός της η εικόνα της νεκρόπολης των Αιγών¹⁷ συμπληρώνεται και προκύπτει ακόμη πιο ανάγλυφα η σαφής διαφοροποίηση από το σύνολο των τριών βασιλικών ταφικών συστάδων που έχουν ως τώρα ερευνηθεί, οι οποίες, όταν άρχισαν να δημιουργούνται, βρισκονταν σε περιοχές ελεύθερες και απομακρυσμένες από τους υπόλοιπους τάφους, στον κενό χώρο ανάμεσα στο νεκροταφείο των τύμβων και την αρχαϊκή νεκρόπολη η «συστάδα του Δημαρχείου» (συστάδα Γ), πέρα από

15. Βλ. Β. Αλαμανή, Μ. Αποστόλου, ΑΕΜΘ 6, 1992, 93-110, Λ. Στεφανή, ΑΕΜΘ 18, 2004, 485-494.

16. Κ. Ρωμοπούλου, Γ. Τουράτσογλου, Μιέζα. Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών-πρωίμων ελληνοιστικών χρόνων (2002).

17. Με δεδομένο ότι οι Αιγές ήταν μια πόλη κατά κόμας, βλ. και Α. Κοτταρίδη, «Αιγαί η πρώτη πόλη των Μακεδόνων», Πρακτικά επιστημ. Διημερίδας (2004) 85, με τον όρο νεκρόπολη των Αιγών εννοούμε κατά κύριο λόγο την αχανή διαχρονική νεκρόπολη που αντιστοιχεί στο τειχισμένο άστυ και εκτείνεται στα βόρεια του.

14. Βλ. Α. Κοτταρίδη, Χ. Μπρεκουλάκη, ΑΕΜΘ 11, 1997, 109-114, Α. Κοτταρίδη, ΑΕΜΘ 14, 2000, 527-536, της ίδιας, ΑΕΜΘ 18, 2004, 543-550.

το μεγάλο ρέμα και δίπλα στη βορειοδυτική πύλη του άστεως των Αιγών, η συστάδα των βασιλισσών (συστάδα Β), στη δυτική εσχάτια της νεκρόπολης, δίπλα στον δρόμο που οδηγούσε στα Πιέρια και τον νότο, στο Βέρμιο και στα υπόλοιπα κέντρα του βασιλείου, η συστάδα του Φιλίππου Β' (συστάδα Α).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα που παρατηρούνται στις βασιλικές ταφικές συστάδες και μόνον σε αυτές η διαφοροποίηση αυτή εντοπίζεται στα εξής κύρια σημεία: α. στην επιμονή στη διαχρονική χρήση του χώρου των συστάδων που προφανώς ακολουθεί την εξέλιξη της δυναστείας των Τημενιδών και καλύπτει διάρκεια μέχρι και δυόμιση αιώνων β. στο μέγεθος και την πολυτέλεια των ιδίων των ταφικών μνημείων (τεράστιοι λακκοειδείς, κτιστοί κιβωτιόσχημοι και διθάλαμοι μακεδονικοί τάφοι), αλλά και των κτερισμάτων τους (χρυσά κοσμήματα, χρυσοποίκιλτα όπλα, πολύτιμα ασημένια και χάλκινα αγγεία και σκεύη, εξωτικά προϊόντα, έπιπλα με χρυσελεφάντινες διακοσμήσεις κτλ.) που ακόμη και παρά τη σύληση των περισσότερων μνημείων εντυπωσιάζουν με την ποικιλία την ποιότητα και την ποσότητά τους, κερδίζοντας επάξια τον χαρακτηρισμό «θησαυροί» γ. στη χρήση του εθίμου της καύσης¹⁸ με μεγαλοπρεπείς νεκρικές πυρές και πλούσιες προσφορές που ανακαλούν τις ταφικές αντιλήψεις των επών και εμφανίζονται στις ταφές των νεκρών ανδρών Τημενιδών της συστάδας Γ, ήδη από το πρώτο μισό του 6^{ου} αιώνα, επεκτείνονται στις βασιλισσές της συστάδας Β τον 5^ο και αποτελούν τον απόλυτο κανόνα για τους βασιλικούς νεκρούς της συστάδας του Φιλίππου Β' τον 4^ο αι. π.Χ.

Στη συστάδα Γ, όπου έχουν ερευνηθεί ως τώρα συνολικά 12 τάφοι, πέντε λακκοειδείς, έξι κτιστοί κιβωτιόσχημοι και ένας μακεδονικός, υπάρχουν ταφές ανδρών και γυναικών. Οι παλιότεροι τάφοι είναι λακκοειδείς, αλλά και δύο κτιστοί κιβωτιόσχημοι που χρονολογούνται στο δεύτερο και στο τρίτο τέταρτο του 6^{ου} προχριστιανικού αιώνα. Οι υπόλοιποι κιβωτιόσχημοι, ο ένας από τους οποίους σχεδόν φτάνει σε διαστάσεις τους μακεδονικούς, χρονολογούνται στον 5^ο αιώνα, ενώ ο μοναδικός μακεδονικός που βρέθηκε

18. Πιθανότατα το έθιμο αυτό έρχεται μαζί με τους Τημενίδες από το Άργος, βλ. ειδικότερα Α. Κοτταρίδη, Βασιλικές Πυρές στη Νεκρόπολη των Αιγών, Αρχαία Μακεδονία VI, 1996, 631-642, «Macedonian Burial Customs and the Funeral of Alexander the Great», Αλέξανδρος ο Μέγας από τη Μακεδονία στην Οικουμένη, Πρακτικά Συμποσίου Βέροια 27-31/5/1998, 113-120; «Το έθιμο της καύσης και οι Μακεδόνες», Καύσεις στην Ελλάδα από την εποχή του χαλκού ως την πρώιμη εποχή του σιδήρου, Πρακτικά Συμποσίου Ρόδος 29/4-2/5/1999 (2001) 359-371, της ίδιας, Discovering Aigai, the old Macedonian capital, Excavating Classical Culture, 75-82.

κατεστραμμένος στο βορειοανατολικό άκρο της συστάδας χρονολογείται στο τέλος του 4^{ου} π.Χ.¹⁹. Ο τάφος αυτός με την ιωνική πρόσοψη έχει ιδιαίτερα βαθύ προθάλαμο (προθάλαμος πλάτος 3,85 × 3,55 μ., θάλαμος πλάτος 3,85 × 4,30 μ.), μια ιδιομορφία που παρουσιάζει και ο τάφος του Φιλίππου Β' και προκύπτει από την ανάγκη να τοποθετηθεί στον προθάλαμο του τελευταίου μια δεύτερη κλίνη για τη νεκρή που βρισκόταν θαμμένη εκεί. Η ίδια αιτία οδήγησε προφανώς και στη διεύρυνση του προθαλάμου του ιωνικού τάφου της συστάδας Γ, πράγμα που σημαίνει ότι και εδώ θα πρέπει να υπήρχαν δύο κλίνες, άρα και δύο ταφές, μία στον θάλαμο (του άνδρα στον οποίο ανήκε το σιδερένιο κράνος) και μία στον προθάλαμο. Με δεδομένη τη χρονολόγηση του μνημείου, αλλά και τη θέση του στα όρια της αρχαίας ταφικής συστάδας των Τημενιδών, η υπόθεση πως εδώ θα μπορούσαν να έχουν ταφεί τα οστά του Φιλίππου Γ' Αρριδαίου και της συζύγου του Ευρυδίκης που ο Κάσσανδρος ανακόμισε στις Αιγές²⁰ μου φαίνεται ιδιαίτερα δελεαστική.

Στη συστάδα Β, που είναι πια βέβαιο ότι προοριζόταν για τις σημαντικότερες γυναίκες της βασιλικής δυναστείας υπάρχουν²¹, συνολικά εννέα τάφοι, τέσσερις τεράστιοι λακκοειδείς που χρονολογούνται από το 540/30 μέχρι το 470/60 π.Χ. ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγεται ο ασύλητος τάφος της πολύχρυσης «Δέσποινας των Αιγών», ο πλουσιότερος τάφος της εποχής που έχει βρεθεί ως τώρα σε ολόκληρη τη Μακεδονία, και ο συλημένος τάφος με τα 26 αινιγματικά πήλινα κεφάλια, τρεις μεγάλοι κιβωτιόσχημοι που χρονολογούνται στον 5^ο και τον 4^ο αιώνα, ο τάφος της βασίλισσας Ευρυδίκης, μητέρας τριών βασιλιάδων και γιαγιάς ενός κοσμοκράτορα (344/43 π.Χ.), που είναι ο παλιότερος γνωστός μακεδονικός τάφος και ο μακεδονικός τάφος με την ιωνική πρόσοψη²², που βρίσκεται ακριβώς δίπλα στον προηγούμενο και έχει τον ίδιο προσανατολισμό με αυτόν.

19. Μια πρώτη παρουσίαση του μνημείου, βλ. Σ. Δρούγου, ΑΕΜΘ 1, 1987, 89-100.

20. Διοδ. 18, 52.5.

21. Τον παλιότερο από τους τάφους της συστάδας, που χρονολογείται στα 540-30 π.Χ., τον «έκοψε» ο δρόμος του «τάφου του Ρωμαίου». Η αρχαϊκή κεραμική από τις επιχώσεις του τάφου αυτού αλλά και του γειτονικού τάφου της βασίλισσας Ευρυδίκης δείχνει ότι πιθανότατα υπήρχαν και άλλοι παλιότεροι λακκοειδείς που διαλύθηκαν, όταν κατασκευάστηκαν οι δύο μακεδονικοί τάφοι και οι δρόμοι τους. Εκτενώς για τη βασιλική ταφική συστάδα Β ή συστάδα των βασιλισσών, βλ. τελευταία Α. Kottaridi, Couleur et sens : l'emploi de la couleur dans la tombe de la reine Eurydice, Μελετήματα, 2005, με βιβλ. Επίσης της ίδιας, ΑΕΜΘ 18, 2004, 527-542.

22. Κ. Α. Ρωμαίος, Ο μακεδονικός τάφος της Βεργίνας 1951.

Στον θάλαμο αυτού του τάφου που χτίστηκε γύρω στο 300 π.Χ. και είναι ο τελευταίος της συστάδας υπάρχει χτιστή σαρκοφάγος, επάνω από την οποία θα πρέπει, σύμφωνα με το έθιμο της εποχής, να φανταστούμε τοποθετημένη την ξύλινη κλίνη, ενώ στην βορειοανατολική γωνία του είναι στημένος ένας εντυπωσιακός μαρμάρινος θρόνος με υποπόδιο που ανακαλεί τον ταφικό θρόνο της Ευρυδίκης, χωρίς ωστόσο να τον φτάνει σε λαμπρότητα. Το έπιπλο αυτό που στην εικονογραφία των νεκρόδειπνων συσχετίζεται με το θηλυκό στοιχείο δείχνει ότι ο κάτοχος και αυτού του τάφου, όπως και όλων των υπόλοιπων της συστάδας, πρέπει να ήταν μια γυναίκα²³, τη στενή σχέση της οποίας με την Ευρυδική προδίδει η γειτνίαση των ταφικών μνημείων τους. Το 298 π.Χ. πέθανε, δολοφονημένη από τον ίδιο της τον γιο η βασίλισσα Θεσσαλονίκη, η γυναίκα που με τον γάμο της νομιμοποίησε την παρουσία του Κάσσανδρου στον θρόνο της Μακεδονίας. Κόρη του Φιλίππου Β' και της Νικησίπολης, ήταν η τελευταία απόγονος του οίκου των Τημενιδών. Ποια άλλη εκτός από αυτήν, την αδερφή του Μεγαλέξανδρου, θα ήταν αντάξια της τιμής να ταφεί στην αρχαία συστάδα των βασιλισσών δίπλα στην Ευρυδική, μπροστά στην πύλη των Αιγών, του λίκνου της αρχαίας δυναστείας;

Η συστάδα του Φιλίππου Β' είναι η μόνη από τις τρεις, στην οποία η χρήση παρουσιάζει σημαντικά μικρότερη διάρκεια και περιορίζεται ουσιαστικά σε δύο

γενιές, αφού ξεκινά με τον κιβωτιόσχημο τάφο που χρονολογείται στα μέσα του 4^{ου} αιώνα και πιθανότατα ανήκε στη Θεσσαλή Νικησίπολη, σύζυγο του βασιλιά και μητέρα της Θεσσαλονίκης²⁴, συνεχίζεται με τον τάφο του ίδιου του Φιλίππου Β' (336 π.Χ.) και τελειώνει με τον τάφο του Αλέξανδρου Δ' (περ. 308 π.Χ.) του γιου του Μεγαλέξανδρου, του τελευταίου Τημενίδη, ο οποίος δολοφονήθηκε πριν προλάβει να πάρει πραγματικά στα χέρια του την εξουσία. Ωστόσο, την έλλειψη της διάρκειας αντισταθμίζει εδώ ο πλούτος των κτερισμάτων που στους δύο ασύλητους τάφους βρέθηκαν άθικτα στη θέση τους, προσφέροντάς μας μια απροσδόκητη εικόνα βασιλικής μεγαλοπρέπειας και λάμπης.

Το μοντέλο των διακεκριμένων βασιλικών ταφικών συστάδων που παρατηρείται στη νεκρόπολη των Αιγών βρίσκει παράλληλα στην αρχαϊκή νεκρόπολη της Αιανής²⁵, του κέντρου των Ελιμειωτών, αλλά και στη νεκρόπολη του Αρχοντικού²⁶ και πιθανότατα στη νεκρόπολη της Σίνδου²⁷, απηχώντας την οργάνωση των φυλετικών βασιλείων της αρχαϊκής εποχής που μοιράζονταν τη χώρα, τα οποία ανακαλούν την εικόνα των μικρών «βασιλείων» του ομηρικού έπους, όπως απαριθμούνται στον «κατάλογο των πλοίων» της Ιλιάδας. Μερικά από αυτά θα υποταχθούν από τον Αλέξανδρο τον Α' και εν τέλει όλα θα ενσωματωθούν και θα ενοποιηθούν κάτω από τη στιβαρή ηγεσία του Φιλίππου Β', για να αποτελέσουν το ισχυρό κράτος των Μακεδόνων του 4^{ου} αιώνα.

23. Τα ελάχιστα κινητά ευρήματα που αναφέρεται, Κ. Ρωμαίος, ό.π. 48, ότι βρέθηκαν στο εσωτερικό του συλημένου τάφου δεν βοηθούν να ταυτιστεί το φύλο του νεκρού, ενώ ο αυλός σιδερένιας αιχμής, όπως και τα όστρακα των αρχαϊκών κορινθιακών αγγείων πιθανότατα έπεσε μέσα στο μνημείο μαζί με τα χρώματα των επιχώσεων μετά τη σύλησή του.

24. Βλ. Α. Κοτταρίδη, Η επιφάνεια των θεών του Κάτω Κόσμου στη βασιλική νεκρόπολη των Αιγών (υπό έκδοση).

25. Βλ. Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη, Αιανή (1996) 13 κ.ε., της ίδιας ΑΕΜΘ 10 (1996) 25 κ.ε.

26. Βλ. Α. Χρυσοστόμου, Π. Χρυσοστόμου, ΑΕΜΘ 14, 2000, 473-484 κ.ε., των ίδιων, ΑΕΜΘ 15, 2001, 477-488, ΑΕΜΘ 16, 2002, 465-476, ΑΕΜΘ 17, 2003, 505-516, ΑΕΜΘ 18, 2004, 561-572.

27. Βλ. Σίνδος, Κατάλογος της έκθεσης (1985).